

Vincze Teréz: *Szerző a tükörben. Szerzőiség és önreflexió a filmművészetben*

Kijárat Kiadó – Kosztolányi Dezső Kávéház Alapítvány, Metropolis könyvtár 1.,

Budapest, 2013. 294 oldal, 2600 Ft.

Önreflexíven

A XX. században minden művészeti ágban előtérbe került az önreflexivitas kérdése: a szerző tudatosítja az olvasóban, a nézőben, hogy amit olvas, az irodalmi mű, amit néz, az színház, vagy film. A hős gyakran író, vagy rendező, aki személyes gondjai, konfliktusai mellett az alkotás problémáit is tematizálja. Sokszor maga az alkotófolyamat válik a mű fő témájává. Az nehezen meghatározható, hogy mióta van ez így. Az ismert régi példák (a színészek a *Hamletben*, a *Versailles-i rögtönzés*, a „kép a képben” *Az udvarhölgyekben*) eddig kivételnek tunktek, de a mai irodalomtudomány egyre több klasszikus műben fedezi fel az önreflexió jelenlétét, vagy az erre utaló jeleket. A filmművészetben is egyre inkább a középpontba kerül ez a probléma. Készülnek modern filmek a filmrendező alkotói válságáról (Fellini: *Nyolc és fél*, Tarkovszkij: *Tükör*), a filmkészítésről (Truffaut: *Amerikai éjszaka*), a dokumentumfilm-készítő morális dilemmáiról (Kieślowski: *Amatőr*), a filmek közötti kapcsolatokról, intertextuális utalásokról (Wajda: *Márványember*), a metalepszisről, azaz arról a helyzetről, amikor a színész lelép a vászonról és belép a valóságba (Woody Allen: *Kairó bíbor rózsája*), és ne felejtsük meg két alapfilmről se (Antonioni: *Nagyítás*, Bergman: *Persona*). A filmben is van egy klasszikus, Dziga Vertov, akinek kivételességét a könyv szerzője is kiemeli (*Ember a felvevőgéppel*, 1929: a hős az operatőr, amint filmezi a város egy napját.)

Hogyan is lehetne összefoglalni mindezt egy könyvben? Reménytelen! Vagy mégsem? Csak úgy lehetséges, ahogyan Vincze Teréz teszi. Összekapcsolja egy másik, hasonlóan szerteágazó esztétikai probléma, a szerzőiség ismertetésével, és a kettő, a szerzőiség és az önreflexió kapcsolatának csomópontjait elemzi kiváló könyvében. A film klasszikus korszakában eleinte nem volt ismert, vagy nem volt fontos a szerző (a rendező). Az jelentette a forradalmat, a modernizmus kezdetét, hogy a francia új hullám meghirdette a szerzői film elvét. Majd az jelentette az újabb forradalmat, a posztmodern kezdetét, hogy a szerző-Istent megfosztották trónjától. Ha nem is a szerző halálával, de a szerzői pozíció újraértelmezésével állunk szemben. Ez a jelenség is összefügg a többi művészetben zajló folyamattal: *A szöveg*

örömétől (Barthes) Althusser, Foucault, Lacan teóriáin át a feminista, pszichoanalitikus, multikulturális, posztkoloniális művekig vezet az út.

A szerzőiség és az önreflexió összefüggő vizsgálata lehetővé teszi az elmélettörténeti és a filmesztétikai problémák áttekintését, amit a szerző magas színvonalon valósít meg. Az elmélettörténetben az orosz formalisták hajtották végre a döntő fordulatot: az anyag és az eljárás megkülönböztetésével, az elidegenítés fogalmának bevezetésével a közvetítő médium reflexív használatát a műalkotás lényeges attribútumává, a reflexiót a művészet lényegévé tették. A szerző a valószerűsége alapozó realizmus-elméletekkel kapcsolatban (Grierson, Bazin, olasz neorealizmus, cinema direct) joggal hangsúlyozza, hogy a hitelesség – miként a reflexivitás is – csak fokozati kérdés, hiszen minden filmszöveg fikatív és reflexív, a készítés módjának minden eleme beleíródik a filmbe, már a plán, a kameraállás, a világítás és az objektív megválasztásával. Csak abban van különbség dokumentumfilm és fikciós film, önreflexív és nem feltűnően önreflexív film között, hogy az adott műben milyen mértékig mutatkoznak meg ezek az eljárások.

Vincze Teréz, miután teoretikusan áttekintette a szerzőiség és az önreflexió fókuszpontjait a filmművészetben és a filmelméletben, két témával kapcsolatban viszi át szempontjait a filmelemzési gyakorlatba. Részletesen elemzi a kortárs iráni filmet, különösen Panahi és Kierostami műveit, melyekben a valóság és a fikció elválaszthatatlanul egybefonódik. Nem a valóságot látjuk, hanem annak stukturált rétegeit, melyekből a rendező, a szerző végül eltűnik. És Haneke *Rejtély* című filmjét, amelyben – ettől eltérően, európai hagyományokhoz kötődve – a szerző mint isten, mint mindenható képkészítő hívja fel magára a figyelmet. A recenzens itt és most – önreflexíve – feladja. Nem tud mindent azonos súllyal és terjedelemben felidézni.

Bárdos Judit